

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут психології і педагогіки
Педагогічний факультет
Кафедра теорії і методики виховання

ІННОВАТИКА У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ

Часопис кафедри

Випуск 4

Рівне – 2014

УДК 37:005.591.6

ББК 74.20

I – 66

Інноватика у навчанні та вихованні. Часопис кафедри.
Випуск 4 / Упор. Петренко О.Б., Гринькова Н.М. – Рівне: РДГУ,
2014. – 120 с.

Рецензенти:

Литвиненко С. А., доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та психотерапії
Рівненського державного гуманітарного університету;

Ящук І. В., професор, доктор педагогічних наук,
професор, декан факультету початкової освіти і філології
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Сейко Н. А., доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи Житомирського державного
університету ім. І. Франка, зав. кафедри соціальної педагогіки та
педагогічної майстерності

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 9 від 25 квітня 2014 року).

ЗМІСТ

Передмова	3
<i>Вознюк Г.Ф.</i> Громадянське виховання учнівської молоді у Дубенському районі	4
<i>Болгар О.М.</i> Формування іміджу майбутнього вчителя в процесі вивчення педагогічних дисциплін у професійному навчальному закладі	8
<i>Глова І.В.</i> Роль сім'ї у соціалізації і формуванні особистості молодшого школяра	19
<i>Гринда І.П.</i> Гендерне виховання молодших школярів: теоретичний та практичний аспекти	24
<i>Гуляш І.М.</i> Особливості формування екологічної культури учнів молодшого шкільного віку	33
<i>Дубенська В.В.</i> Організаційно-педагогічні умови морального виховання учнів початкових класів у процесі взаємодії школи та сім'ї	38
<i>Король В.В.</i> Ідеї В.О. Сухомлинського про формування почуття відповідальності в учнів початкових класів	52
<i>Максимчук М.Є.</i> Роль засобів мережі інтернет у моральному вихованні учнів початкових класів	58
<i>Останчук А.Г.</i> Проблеми соціалізації ліворуких дітей в освітньому середовищі	65
<i>Прокочук Н.П.</i> Морально-етичне виховання молодших школярів засобами народної педагогіки	73
<i>Рибчинська К.О.</i> Організація трудового виховання школярів у мікрорайоні школи	80

<i>Сацюк Я.В.</i> Соціальний статус як чинник виникнення міжособистісних конфліктів у юнацькому віці	86
<i>Смосюк А.О.</i> Організаційно-педагогічне забезпечення процесу громадянського виховання молодших школярів	94
<i>Сокогутун С.А.</i> Соціалізація підростаючого покоління як соціально-педагогічна проблема	102
<i>Шварц Н.В.</i> Формування безпечної поведінки в дітей молодшого шкільного віку в інтернет просторі	109
<i>Шумська О.О.</i> Ноосферна освіта в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського	114

4. Маркович Д. Ж., Глобалізація і екологічне освітання// Соціологічні дослідження. 2001. № 1. С. 17-23.
5. Оптимізація навчально-виховного процесу: (Метод. основи) /Ю. К. Бабанський; 202 с. 22 см, Кишинев Луміна 1984
6. 10. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибр. тв.: У 5 т. – К, 1987. – Т. 3. – С. 300.
7. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися // Вибрані твори в 5 т. – К., 1976. – Т. 5:– С. 426-436.
8. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Вибрані твори: У 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 1 – С. 5-502.
9. Сухомлинський В. Слово вчителя в моральному вихованні // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т. 5. – К., 1977. – С. 321-330.
10. Українська педагогіка в персоналіях: У 2-х кн. /За ред О. Сухомлинської. – К: Либідь, 2005. – Кн. 2. – 550 с.
11. Яницький О. Н., Екологічне парадигма як елемент культури // Соціологічні дослідження. 2006. № 7. С. 83-92.
12. Яницький О. Н., Екологічне ретроспектива: 1985-2004 гг. // Общественные науки и современность. 2005. № 4. С. 26-36.

УДК 373.3.015.31 : 17.022.1

*ДУБЕНСЬКА В.В., магістрантка
педагогічного факультету, гр. ПНм-51
Науковий керівник: Гринькова Н.М.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики
виховання Рівненського державного
гуманітарного університету*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї

Резюме. Йдеться про педагогічні умови забезпечення ефективності морального виховання молодших школярів.

Ключові слова: моральне виховання, педагогічні умови, міжособистісна взаємодія.

Актуальність і стан розроблення проблеми.

Пріоритетним завданням освіти у XXI столітті є виховання гуманної особистості, яка б могла будувати свої стосунки з навколишнім світом на ґрунті взаєморозуміння, співробітництва й толерантності. Визначальними рисами такої особистості є доброта, людяність, відповідальність, щирість, почуття власної гідності. У зв'язку з цим зростає роль морального виховання у формуванні гуманної особистості.

Традиційно виховання в Україні спрямовувалося передусім на формування моральних якостей молодих поколінь. Однак у сучасному суспільстві традиції виховання в дітей моральних чеснот почали втрачатися під впливом різноманітних чинників. Це пов'язано насамперед з політичною, економічною, соціальною нестабільністю, що спричиняє виникнення песимістичного настрою, девальвацію системи загальнолюдських цінностей і, як наслідок, посилення бездуховності, падіння загальнокультурного рівня покоління, яке зростає. Озлобленість, агресивність, грубість, байдужість до проблем ближнього, ненависть до людей іншої національності є характерними рисами досить значної частини сучасної молоді.

У зв'язку з цим виникає потреба утвердження в сучасному українському суспільстві гуманістичних цінностей, посилення виховної функції освітніх закладів, розширення кола суб'єктів виховання, синхронізації і координації комплексу зовнішніх впливів на особистість, налагодження взаємодії сім'ї, загальноосвітніх навчальних закладів для вироблення спільної виховної позиції та стратегії її реалізації у моральному вихованні нових поколінь.

На потребі активізації пошуку шляхів удосконалення процесу морального виховання, налагодження взаємодії всіх суб'єктів виховного процесу акцентовано в Законі України "Про освіту", Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI ст.), Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Національній доктрині розвитку освіти в Україні. З огляду на висловлені міркування, констатуємо, що проблеми морального

виховання школярів та впливу соціальних інститутів на цей процес залишаються актуальними темами досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців і педагогів-практиків. Зокрема, психологічні механізми та закономірності процесу морального виховання особистості описані в дослідженнях Л. Божович, М. Болдирева, М. Боришевського, Т. Гаврилової, О. Киричука, Л. Рувінського, Є. Субботського, В. Штифурак та ін. Характеристика процесу морального виховання молодших школярів здійснена в працях І. Беха, А. Бойко, Т. Гуменникової, О. Матвієнко, А. Ліпкіної, О. Сідлецької, О. Сухомлинської, Г. Тарасенко, І. Холковської, А. Шемшуріної та ін. Питанням з'ясування змісту поняття “моральна вихованість особистості”, а також визначенню його структурних компонентів значну увагу приділяли О. Богданова, М. Іванчук, І. Каіров, Н. Мойсеюк, Р. Павелків, В. Плахтій, Н. Савінова, М. Сметанський, І. Харламов, В. Чепіков та ін. Організаційні форми і методи морального виховання дітей на різних вікових етапах вивчали А. Богущ, І. Кухар, В. Петрова, О. Савченко, Н. Скрипченко, О. Смовська, Т. Поніманська, Н. Хамська, Л. Шульга, Т. Ященко та ін.

Розробці проблеми взаємодії педагогів з батьками учнів у виховному процесі велику увагу приділяли класики педагогічної науки П. Блонський, Г. Ващенко, П. Лесгафт, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький. У контексті нашого наукового пошуку важливим є дослідження організації взаємодії школи і сім'ї у вихованні дітей, здійснені Г. Авдіянц, Т. Алексеєнко, М. Боритком, С. Будзей, М. Генік, О. Докукіною, О. Захаренком, С. Корнієнко, Є. Коротаєвою, Т. Кравченко, С. Мартиненко, Л. Назаренко, Є. Новіковим, В. Тернопільською, Р. Шулігіною та ін.

Водночас доводиться констатувати, що проблема взаємодії загальноосвітніх навчальних закладів і сім'ї в процесі морального виховання молодших школярів ще недостатньо розроблена в теоретичній та практичній площині. Про це свідчить низка суперечностей між:

– соціально значущістю проблеми формування морально вихованої особистості різними соціальними інститутами та недостатньою її розробкою в науково-теоретичному та методичному аспектах;

– усвідомленням педагогічними працівниками загальноосвітніх навчальних закладів необхідності налагодження взаємодії з батьками учнів у процесі морального виховання і відсутністю готовності до її реалізації у виховній практиці;

– потребою реалізації в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів положень особистісно зорієнтованого підходу у вихованні і застосуванням традиційних форм та засобів взаємодії з учнями.

Актуальність проблеми, її соціальна значущість, недостатня теоретична та методична розробленість зумовили вибір теми дослідження “Моральне виховання молодших школярів у процесі взаємодії загальноосвітніх навчальних закладів і сім’ї”.

Виклад основного матеріалу. Моральне виховання – складний процес, що характеризується різноманітністю та неоднозначністю зовнішніх впливів. Його ефективність безпосередньо залежить від створення оптимального виховного середовища, від активної взаємодії всіх суб’єктів виховного процесу.

У педагогіці взаємодію тлумачать як спільну діяльність її учасників, спрямовану на досягнення значущої для них мети. Основою будь-якої взаємодії є реалізація потреб її учасників. На думку В. Слатьоніна та Л. Гребьонкіної, визначальними характеристиками виховної взаємодії повинні стати рівність у спілкуванні, а також партнерство в спільній діяльності. Науковці зазначили, що за дотримання таких умов взаємодія стає провідним способом активізації саморозвитку дитини, а також сприяє розвитку особистісних якостей усіх її учасників [11, с. 61-62].

У кваліфікації поняття взаємодії цінним для нашого дослідження є тлумачення його Т. Виноградовою, яка зазначила, що взаємодія – це не тільки взаємодопомога різних соціальних інститутів, а й розумне об’єднання можливостей, зусиль в організації життєдіяльності школярів. Взаємодія має здійснюватися на основі демократичності, рівноправності у взаєминах партнерів, зважаючи на потреби, інтереси дітей, батьків та специфіки конкретного навчально-виховного закладу [4, с. 4].

Т. Ракова наголошує на тому, що суть виховної взаємодії полягає в тому, що всі її учасники повинні бути зацікавлені у вивченні особистості дитини, виявленні та розвитку її найкращих особистісних якостей. На думку дослідниці, взаємодія має ґрунтуватися на принципах взаємної довіри та поваги, взаємної підтримки та допомоги, терпіння та терпимості в ставленні її учасників один до одного. Реалізація цих принципів сприятиме об'єднанню зусиль педагогів і батьків у створенні та забезпеченні потрібних умов для формування в дитини тих моральних якостей, які стануть їй у нагоді в процесі самовизначення та самореалізації, допоможуть у подоланні життєвих труднощів [17].

Аналіз педагогічної літератури та сучасної педагогічної практики уможливив виокремлення таких принципів організації виховної взаємодії загальноосвітніх навчальних закладів і сім'ї в процесі формування моральної вихованості особистості молодших школярів: *системності виховної взаємодії школи та сім'ї; суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників виховного процесу; стимулювання активності дитини; організації співпереживання у вихованні.*

Принцип системності виховної взаємодії школи та сім'ї передбачає таку організацію морального виховання, при якій виховний вплив охоплює всі сфери життєдіяльності учнів: спілкування, навчання, працю. Виховна взаємодія здійснюється на основі спільних для всіх виховних інститутів ціннісних орієнтацій, єдності вимог, спільно напрацьованої стратегії виховання, яка реалізується в наступності напрямів та етапів виховної роботи з молодшими школярами.

Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників виховного процесу передбачає дотримання діалогічного стилю в спілкуванні, побудову партнерських стосунків, визнання права кожної особистості на власну точку зору, свободу вибору форм поведінки кожним з учасників виховної взаємодії, урахування в побудові виховного процесу сімейних цінностей та життєвого досвіду дітей, батьків і педагогів загальноосвітніх навчальних закладів.

Принцип стимулювання активності дитини передбачає створення умов для формування у вихованців самостійності при

виборі форм поведінки в ситуації морального вибору, сприяння підвищенню їхньої самооцінки. Батькам і педагогам важливо вчасно відчувати ту межу своєї активності в процесі формування моральної вихованості школярів, за яку не варто переступати, а краще надати учням можливість самим виявити ініціативу в діяльності.

Принцип організації співпереживання у вихованні реалізують у такій організації процесу морального виховання, у якій акцент роблять на емоції й почуття дитини, на виникнення в неї яскравих емоційних образів різних моделей поведінки в ситуації морального вибору. У цьому разі під співпереживанням розуміють емоційне проживання дитиною тих ситуацій, які ще з нею не траплялися, але можуть трапитись в разі прийняття нею тих чи тих рішень. Таке емоційне проживання дає змогу застерегти школярів від вибору асоціальних моделей поведінки, а також сприяє закріпленню форм моральної поведінки.

Усі вищеперераховані педагогічні принципи стали основою для визначення нами оптимальних педагогічних умов здійснення виховної взаємодії в процесі формування моральної вихованості особистості молодших школярів. Теоретичним підґрунтям для визначення першої педагогічної умови, *узгодження виховних впливів на дитину у процесі взаємодії "сім'я – школа"*, слугувала екологічна концепція розвитку особистості, розроблена американським психологом У. Бронфенбреннером. Відповідно до неї розвиток людини є динамічним процесом, що відбувається в двох напрямках: особистість, яка зростає, як об'єкт постійно відчуває на собі вплив різних елементів навколишнього середовища, а як суб'єкт самостійно впливає на побудову власного багаторівневого життєвого середовища. Екологічна концепція передбачає аналіз співвідношення та взаємодії різних суспільних інститутів і засобів виховання в процесі становлення людини, а також вивчення змін, що відбуваються під час розвитку та дорослішання індивіда, і того, як це впливає на його поведінку та сприйнятливність до тих чи інших педагогічних впливів. За У. Бронфенбреннером, екологічне середовище розвитку дитини складається із чотирьох рівнів: мікросистеми, мезосистеми, екзосистеми та макросистеми. Мікросистему утворюють люди

та об'єкти, що безпосередньо оточують дитину в певний період її життя. Взаємодіючи, дві чи більше мікросистеми утворюють другий рівень – мезосистему. Рівень екзосистеми охоплює події, що відбуваються поза безпосереднім оточенням індивіда, однак здійснюють опосередкований вплив на нього, наприклад, особливості та умови праці батьків, покращення побутових умов тощо. Макросистема охоплює життєві цінності, закони, традиції тієї культури, у якій живе людина. Учений звертає увагу на те, що між усіма системами існують гнучкі прямі та зворотні зв'язки, через які й здійснюється їхня взаємодія [2,18].

При визначенні мікросистем, що здійснюють найістотніший вплив на формування моральної вихованості учнів початкових класів, ми керувалися даними психологічних досліджень, згідно з якими на цьому віковому етапі сім'я продовжує залишатися одним з основних факторів соціалізації дитини, проте коло спілкування дітей розширюється. Молодший шкільний вік – це період, коли дитина порівнює сімейні моральні цінності із цінностями інших людей [15, с.509-511]. У контексті нашого дослідження виникає необхідність окреслення напрямів взаємодії зазначених мікросистем у межах мезосистеми.

Формування особистості дитини найбільш ефективно реалізується в співтворчості всіх суб'єктів: педагогів, батьків, самих дітей. Батьки та педагоги є вихователями одних і тих самих дітей. Їхня співпраця має ґрунтуватися на єдності поглядів щодо завдань та принципів організації виховного процесу, пошуку ефективних способів та форм взаємодії з дітьми. Спільна діяльність батьків і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів може бути успішною за умови, що всі учасники позитивно налаштовані на взаємодію, усвідомлюють її суть та завдання, а також знаходять у ній особистісне значення. Важливим також є спільне планування, організація та підведення підсумків такої діяльності.

С. Мартиненко звернула увагу на те, що проблема співпраці та гармонізації взаємин педагогів і батьків у вихованні дітей молодшого шкільного віку – складна й багатоаспектна. Вона зазначила, що насамперед це стосується структури взаємодії, розподілу обов'язків, ролей, завдань і функцій між

усіма учасниками навчально-виховного процесу, вироблення спільних дій. Дослідниця наголошує на тому, що для вчителя-класовода домінуюче значення має психолого-педагогічний підхід до вивчення сім'ї, тобто виконання нею своєї виховної функції, визначення умов і чинників, які впливають на ефективну взаємодію між учасниками навчально-виховного процесу [10, с. 61].

У стосунках школи й сім'ї Н. Князева виокремила такі проблеми: збільшення розриву між сучасними виховними технологіями й психолого-педагогічною культурою батьків; формування в сім'ї комплексу неповноцінності стосовно дітей і комплексу вини стосовно педагогів [8, с. 58-59].

Л. Назаренко вбачає шляхи розв'язання згаданих проблем у залученні батьків до спільної роботи з освітніми установами на умовах партнерства. Вона виділяє такі його форми: активне, конструктивне, пасивне та деструктивне. Дослідниця зазначає, що встановлення й розвиток активного партнерства сім'ї та школи потребують оновлення форм, методів роботи з батьками, ґрунтуючись на таких педагогічних принципах, як принцип системної та послідовної контактної взаємодії класного керівника й родини, принцип пріоритету довіри, принцип толерантності та емпатії [13, с. 34].

Л. Гребьонкіна та В. Сластьонін першою й головною умовою налагодження взаємодії сім'ї та освітніх закладів вважають побудову довірливих стосунків між педагогами й батьками. Вони наголошують на тому, що потрібно, щоб у батьків виник інтерес до процесу виховання, упевненість у своїх силах. На думку науковців, довіра є головною метою в педагогічному спілкуванні з батьками. Передусім, педагог повинен транслювати їм позитивний образ дитини [12, с. 61-62].

На думку С. Мартиненко, успіх роботи з батьками учнів залежить також від уміння педагога встановлювати з ними контакт, без якого не може бути й мови про взаємодію у вихованні дітей. Таким чином, особливого значення набуває комунікативна діяльність учителя, його здатність до спілкування з дорослими. В основі спілкування батька, матері й педагога, зазначає дослідниця, має бути взаємна зацікавленість долею

дитини, результатами її виховання. Науковець звертає увагу на те, що надзвичайно важливим аспектом спілкування є вміння вчителя вислуховувати батьків, помічати їхні проблеми й успіхи у вихованні дітей, виявляти найкритичніші моменти сімейного виховання й коли треба – прийти на допомогу. Створення толерантних особистих взаємин між учителями й батьками, на думку С. Мартиненко, стане основою для розвитку їхньої подальшої співпраці не тільки з питань успішності й старанності дитини, а й переосмислення батьками свого способу життя, установок, позицій у ставленні до своїх дітей [10, с. 61].

Отже, узгодженість виховних впливів на дитину у процесі взаємодії загальноосвітніх навчальних закладів і сім'ї має реалізуватись у визначенні спільних цінностей, спільної мети, виробленні та дотриманні єдиних вимог до учнів, єдиної лінії у вихованні, спільному формулюванні виховних завдань та організації спільної діяльності батьків і педагогів із метою їхнього ефективного розв'язання, спільному виборі тактик виховної взаємодії з дітьми, обговоренні питань про застосування тих чи інших засобів впливу. У центрі взаємодії повинні стояти, насамперед, інтереси та запити дитини, а відбір моральних цінностей варто здійснювати відповідно до цінностей макросередовища, у якому вона перебуває.

Аналіз наукових джерел переконує в тому, що для забезпечення ефективності виховного впливу на особистість молодшого школяра виховний процес потрібно базувати на особистісному підході, під яким у педагогіці розуміють послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку й до суб'єкта виховної взаємодії [5, с. 243].

Варто зазначити, що можливість займати активну позицію у власному моральному розвитку передбачає сформованість у дитини певних психологічних ознак. Для молодшого шкільного віку характерною є поява таких особистісних новоутворень, як довільність психічних процесів, внутрішній план дій, рефлексія. Інтелектуалізація життя дитини сприяє тому, що при оцінюванні тих чи інших життєвих явищ вона керується не тільки почуттями, а й розумом. У цей період дитина прагне проявити себе, сформувати власний “Я-образ”, протиставити себе іншим

[7, с. 90-92]. Наявність цих ознак дає їй змогу стати суб'єктом власного морального становлення. Усе вищезазначене дало нам змогу виділити другу педагогічну умову організації виховного процесу – *використання у виховній роботі методів, що забезпечать суб'єктну позицію молодшого школяра в моральному розвитку.*

На потребі забезпечення суб'єктної позиції школярів у виховному процесі наголошено й у програмі “Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України”. Тут, зокрема, зазначено: “Дитина є суб'єктом виховного процесу, тому доцільно в практику роботи школи впроваджувати такі виховні технології, інтерактивні методи та форми діяльності, які ставлять за мету не нав'язування правил та норм та примусове їхнє виконання, а створення умов для осмислення суті моральних правил та норм, їхньої доцільності, добровільного сприйняття, творчого застосування, набуття досвіду морально-ціннісного ставлення до самого себе, до людей, до навколишнього світу. А це потребує розвитку таких механізмів морального становлення особистості як ідентифікація, децентрація, позитивний “Я – образ”, емпатія, совість, рефлексивно-вольові механізми” [14].

Отже, ставлення до учня як до суб'єкта власного морального розвитку обумовлює ціннісне ставлення батьків та педагогів до особистості дитини, урахування її унікальності, розуміння того, що кожна дитина має власне “Я”, свій неповторний внутрішній світ, що вона потребує підтримки й співчуття, що для неї є важливим визнання її права на власний моральний вибір і, можливо, помилку.

Організація виховного процесу відповідно до особистісного підходу вимагає від вихователів творчого пошуку таких форм взаємодії з дітьми, які б сприяли формуванню їхньої активної життєвої позиції, відповідали віковим особливостям та можливостям, сприяли розвитку кожної дитячої особистості. За таких умов увага педагогів повинна зосереджуватися на оволодінні учнями навичками самостійно здобувати, засвоювати та використовувати знання; на формуванні в них умінь планувати, контролювати, коригувати свою діяльність, уміти оцінювати її результати; на розвиток суб'єктних якостей

особистості, таких, як самостійність, внутрішня свобода, самодисципліна, самоконтроль, здатність до рефлексії, самовиховання тощо.

Реалізація особистісно-зорієнтованого підходу передбачає також розробку такого змісту виховання, який включав би не тільки оволодіння молодшими школярами моральними знаннями, нормами та правилами, але й такими вміннями й навичками, що допоможуть їм усвідомити мотиви своєї поведінки та вчинків інших людей, оцінити моральні ситуації, спланувати свою діяльність відповідно до моральних цінностей.

Методи виховної взаємодії учнів, батьків і педагогів загальноосвітніх навчальних закладів необхідно спрямовувати на формування таких складових моральної вихованості молодших школярів, як моральна свідомість, моральні почуття, моральна поведінка в поєднанні зі здійсненням допомоги учням у формуванні самооцінки, у пізнанні ними власних переваг та недоліків; на пробудження в них бажання ставати кращими; на організацію такої життєдіяльності дітей, яка сприяла б збагаченню їхнього морального досвіду, формуванню позитивних рис характеру й моральних якостей. Із цією метою у виховному процесі доречно використовувати групи методів, запропоновані Д. Белухіним: методи організованої взаємодії дітей із середовищем, методи організації виховної діяльності, методи емоційно-когнітивного усвідомлення власної діяльності [1, с. 285].

Особистість, яка зростає, щодня перебуває в активній взаємодії з навколишнім середовищем. Із цього приводу Д. Водзінський зазначив: “Наявність людського оточення є потрібною умовою формування в індивіда людських психічних властивостей, формування моральних якостей. Особистість як складне, багатогранне явище суспільного життя, ланка в системі суспільних відносин розвивається не сама по собі, не ізольовано, а під впливом тих умов, у яких відбувається її життєдіяльність” [3, с. 127]. Оскільки серед головних мікросистем, які здійснюють найістотніший вплив на моральний розвиток молодших школярів, ми виділили сім’ю та школу, то потрібно з’ясувати, яким чином доречно будувати стосунки у виховному просторі “молодший школяр – дорослі.” Ставлення до дитини як до

суб'єкта власного морального розвитку визначає мету особистісно-зорієнтованого виховання – забезпечення діалогічної взаємодії кожної особистості з навколишнім світом шляхом сприяння її розвитку, самореалізації, адаптації в суспільстві, саморегуляції, самовиховання. Враховуючи принципи особистісно-зорієнтованого підходу у вихованні, а, також вивчивши та проаналізувавши психолого-педагогічну літературу й педагогічну практику, ми визначили третю педагогічну умову забезпечення ефективності морального виховання дітей молодшого шкільного віку – *орієнтацію педагогів та батьків на діалогічний стиль міжособистісної взаємодії з дітьми.*

У педагогіці та психології “міжособистісну взаємодію” тлумачать як інструментально-технологічну складову процесу спілкування; взаємні дії його учасників, спрямовані на співпрацю та досягнення мети кожної зі сторін у процесі спілкування [9, с. 101]. Основою для розвитку міжособистісної взаємодії є налагодження міжособистісних стосунків. У довідковій літературі зазначено, що міжособистісними варто вважати психологічні стосунки, засновані на взаємній готовності суб'єктів до певного типу спілкування та взаємодії на ґрунті почуття симпатії чи антипатії. Звернемо увагу на те, що ці стосунки можуть мати оцінний (захоплення, неприязнь) або дієвий (реалізуватись у взаємодії) характер. У становленні міжособистісних стосунків важливими є механізми прийняття та розуміння учасниками взаємодії один одного, міжособистісна привабливість, взаємовплив та рольова поведінка. Потрібно звернути увагу на те, що найбільш впливовим чинником, який визначає їхню стійкість, глибину та інтенсивність, є міжособистісна привабливість, а критерієм оцінки – перебування в стані задоволення чи незадоволення. Ефективність процесу взаємодії безпосередньо залежить від таких характеристик міжособистісних стосунків, як сумісність чи несумісність, налаштованість один на одного, на співпрацю, чи їх відсутність [16, с. 71-72].

Описуючи взаємодію сім'ї та школи у моральному вихованні молодших школярів, ми зазначили, що головна роль у її організації належить школі. Оскільки навчання стає основною

діяльністю учнів початкових класів, то, відповідно, особистість першого вчителя, його моральний образ стають для дітей образом “авторитетного дорослого”, який здійснює потужний вплив на їхній моральний розвиток. У цій ситуації дієвим виховним механізмом слугує ідентифікація. Молодші школярі засвоюють моральні цінності та способи поведінки шляхом ототожнення себе зі своїм учителем. Саме тому оволодіння педагогом майстерністю діалогічної взаємодії з учнями є досить важливою проблемою.

В умовах забезпечення узгодженості виховних впливів у взаємодії “сім’ї і школи ” важливого значення набуває оволодіння батьками діалогічним стилем виховної взаємодії з дітьми. Г. Дьяконов спираючись на результати досліджень, виконаних І. Іщук, зазначив, що в спілкуванні батьки користуються переважно імперативним або маніпулятивним стилем взаємодії з дітьми. У цьому контексті він радить проводити курси для батьків, які б дали змогу оволодіти навичками спілкування на засадах гуманістичних принципів виховання, поваги до особистості дитини й водночас унеможливили шляхи використання батьківської позиції “зверху” в стосунках. Учений звернув увагу на те, що використовувати в роботі з батьками лише роз’яснювальні методи замало, варто проводити тренінги правильного “людиноцентрованого” спілкування. Серед основних прийомів такого спілкування він називав безумовне прийняття дитини, яке виявляється в намаганні зрозуміти дитину, допомогти їй, виявити терпимість, активне слухання, оволодіння “Я-повідомленнями”, вираження своїх негативних почуттів та емоцій, оволодіння методами конструктивного розв’язання конфліктів [6, с. 397].

Отже, ми виокремили такі педагогічні умови забезпечення ефективності морального виховання молодших школярів:

а) забезпечення узгодженості виховних впливів на дитину у взаємодії “сім’ї та школи ”;

б) орієнтація педагогів та батьків на діалогічний стиль міжособистісної взаємодії з дітьми;

в) використання комплексу методів, що забезпечать суб’єктну позицію молодшого школяра в моральному розвитку.

Висновки. Отже, варто звернути увагу на взаємозв'язок виокремлених нами педагогічних умов. Використання комплексу методів, що забезпечать суб'єктну позицію молодшого школяра в моральному розвитку, буде ефективним за умови координації виховних впливів педагогів загальноосвітніх навчальних закладів і батьків, а застосування таких методів передбачає орієнтацію всіх учасників виховного процесу на діалогічний стиль міжособистісної взаємодії.

Список використаної літератури:

1. Абдулхаиров А. З. Структура и содержание воспитания нравственно ориентированной личности в учреждениях дополнительного образования : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Абдулхаиров Абжемль Закрыянович. – Сходня, Московской области, 2002. – 149 с.
2. Азаров Ю. П. Семейная педагогика / Ю. П. Азаров. – М. : Политиздат, 1982. – 223с.
3. Азаров Ю. П. Радость учить и учиться. – М. : Издательство политической литературы, 1989. – 333 с.
4. Азбука нравственного воспитания: [пособие для учителя] / [подгот. О. С. Богдановой, В. И. Петровой, В. С. Ханчиным и др.]; под ред. И. А. Каирова и О. С. Богдановой. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Просвещение, 1979. – 318 с.
5. Алексеенко Т. Ф. У чому сутність гуманних взаємин батьків і дітей? / Т. Ф. Алексеенко // Рідна школа. – 2001. – № 3. – С. 33-36.
6. Алексеенко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики : [науково-методичний посібник]. – К., 2007. – 152 с.
7. Амонашвили Ш. А. Педагогика Светлого Сердца / Ш. А. Амонашвили. – Винница : Континент-прим, 2004. – 48 с.
8. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества / Ш. А. Амонашвили. – К. : Освіта, 1988. – 111 с.
9. Аристотель. Сочинения [в 4-х т.] / Перевод с древнегреч. и общая ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – Т.4. – 830 с.
10. Аристотель. Нікомахова етика: теорія морального виховання / Аристотель // Виховна робота в школі. – 2005. – № 7. – С. 2-5.
11. Аристотель. Сочинения [в 4-х т.] / Редактор В. Ф. Асмус. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1 : Метофизика. О душе. – 550 с.

12. Арнаутова Е. П. Педагог и семья / Е. П. Арнаутова. – М. : Просвещение, 2002. – 103с.
13. Артемова Л. В. Історія педагогіки України [підручник] / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
14. Бабаєва Л. П. Виховуємо дітей змалку / Л. П. Бабаєва. – Х. : Веста: видавництво Ранок, 2008. – 192 с. – (Педагогічна майстерня).
15. Балл Г. О. Діалогічні універсалії сучасного гуманізму / Г. О. Балл // Гуманітарні науки. – № 2. – 2001. – С. 4-11.
16. Бардиан А. М. Воспитание детей в семье:[психолого-педагогические очерки] / А. М. Бардиан. – М. : Педагогика, 1972. – 168 с.

УДК 373.3.017.4

КОРОЛЬ В.В., *магістр педагогічного факультету, група ПНМ-51,*
Науковий керівник: Карпенчук С.Г.,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

ІДЕЇ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Резюме. У статті обґрунтовуються завдання виховного процесу, педагогічний досвід, методи та форми роботи щодо виховання відповідальності молодших школярів, історичні аспекти спадщини видатного педагога.

Ключові слова: відповідальність, виховання, зміст, форми та методи виховання.

Постановка проблеми. Найважливішим завданням виховного процесу у культурному суспільстві є формування почуття відповідальності у підростаючого покоління. Особливо, це